

TÜRK EDEBİYATINDA ARA NESİL

Dr. Ahmet İhsan KAYA

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi,
ahmetihsankaya@hotmail.com

Özet

Tarihin oluşumunda devirlere ve nesillere büyük görevler düşer. Her nesil, kendinden sonra gelen nesillerin daha sağlam bir zemine taşınmasına öncülük eder. Türk edebiyatı tarihinde ikinci sınıf mevkiye yer alan Ara Nesil yazarlarının 1875-1895 yılları arasında eserler verdiği görülür. Ara Nesil yazarları, edebiyat sahnesine Tanzimat'ın ikinci dönemiyle Servet-i Fünun Devri arasında çıkar. Bu iki nesil arasında aktarıcılık rolünü üstlenen genç nesil, büyük oranda Servet-i Fünun yazarlarını etkiler. Bir bakıma edebiyatımızın en verimli nesillerinden birini beslemiş olur. Bu makale, edebiyat araştırmacılarının dönem hakkındaki çalışmalarına ve farklı görüşlerine yer verir. Ayrıca nesillerin oluşumunu sağlayan siyasi ve sosyal olayların işlevinin yanı sıra, dönemin sanatçı kadrosu hakkında bilgiler vermektedir. Bu yıllarda hızlı bir yenileşme sürecine giren edebiyattaki muhteva ve şekil değişikliklerinin yanı sıra sanatçıların edebiyat tartışmalarına da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ara Nesil, Türk edebiyatı, devir, nesil

INTERMEDIARY GENERATION IN TURKISH LITERATURE

Abstract

Periods and generations are of great importance in the formation of history. Every generation helps the next generation to develop on more solid grounds. This study was carried out about Intermediary Generation of Turkish literature. In the history of Turkish Literature, second-class generation authors wrote their works between 1875 and 1895. The Intermediary Generation came to the fore between the second period of the Tanzimat and the Servet-i Fünun Period. The young generation who played a transferring role between the two periods greatly affected Servet-i Fünun authors. In a sense, they formed a ground for one of the most productive generations of Turkish literature. This article focuses on literary researchers' works and different views concerning this period. In addition to the role of political and social events in the formation of generations, it also provides information about the literary figures of the time. It analyzes rapid innovation in literature, as well as changes in content and form that took place during these years and also includes discussions of literary figures.

Key Words: Intermediary Generation, Turkish literature, period, generation

Giriş

Edebiyat tarihi, alan araştırmacılarının en önemli kaynaklarından biridir. Wellek, edebiyat tenkiti için edebiyat tarihinin çok önemli olduğunu vurgular ve edebiyatın tarihle ilişkilerini ihmal etmekte bir sakınca görmeyen bir tenkitçinin sürekli olarak hatalara düşeceğini söyler. Eğer edebiyat tenkiti ile edebiyat tarihi arasında kopukluğun olması halinde ise her ikisinin de zarar göreceğini belirtir. (Wellek ve Waren, 1983: 54-55) Edebiyat tarihi, edebiyatın tarihle güçlü bir bağının yanında, malzemesinin bir sanat objesi olmasından dolayı alelâde tarih

Ahmet İhsan KAYA

olmaktan çıkarak edebiyat okullarının, edebi türlerin ve edebi eserlerin tarihi haline gelir. (Okay,1990: 1)

Tarihte yaşanan önemli vakalar karşısında insanların tepkilerini, olaylar karşısındaki düşünce ve hislerini öğrenmek istediğimizde tarihi kaynakların yeterli olmadıkları görülür. Çünkü tarihî kaynaklar vakanüvis bir anlayışla kaleme alınır. Fakat edebiyat tarihi farklıdır, o “estetik endişenin hâkim olduğu, benzerlerinden seviyeli bir farkla ayrılan edebî eserlerin kronolojik olarak ele alınmasından meydana gelir. Edebiyat tarihi hayatın içinden, temsil edici, ayırıcı olan benzerlerine göre ilklik (ilk olma) veya üstünlük taşıyan eserleri seçer.” (Tural, 1993: 99) Böylece devir ve dönem insanların tiplerini, düşüncelerini, duygularını, hayat karşısındaki tepki ve temayüllerini edebî eserlerden daha etkili bir şekilde öğrenme fırsatı bulabiliriz.

Edebiyat tarihi, edebi eserlerin yanında sanatçıların şahsiyetlerini birbirleriyle olan ilişkilerini, sanat anlayışlarını ve fikir yapılarını da inceler. Ayrıca döneme ayna tutan eserlerden hareketle toplumun sosyolojik ve psikolojik boyutlarına iner. Söz konusu dönemi, kültür ve medeniyetiyle edebî nesilleriyle, muhitleri ve akımlarıyla inceler. Geniş bir perspektife sahip olan edebiyat tarihi, bir yönüyle doğduğu topluma ayna tutarken diğer yönüyle de aynı toplumu çeşitli yönleriyle etkiler.

Tarihe yön veren büyük fertler, tarihin baş aktörleri olarak kabul edilir. Oysa tarihin akışındaki asıl işlevi nesiller üstlenir. Edebiyat tarihi de -tarih biliminde olduğu gibi- varlığını nesillere borçludur. Tarihteki kahramanları veya dönemin en önemli şahsiyetlerini kendi neslinden ayırmak mümkün değildir. Gerçekte onları, içinde yetiştiği nesli en iyi şekilde temsil eden prototip olarak kabul etmemiz gerekir. Çünkü doğup büyüdüğü nesle bütün olarak bakıldığında etraflarında her yönüyle kendine benzeyen bir yığın insanın olduğu görülür. (Kaplan, 1970: 13) Bu durum edebiyat tarihi için de söz konusudur. Zira devrinde ve alanında söz sahibi olan sanatçılar, istisnalar olmakla beraber, kendi neslinin rengini alır ve hatta sözcüsü konumunda olur.

Edebiyat tarihçileri, devirleri ve nesilleri değerlendirirken topluma şekil veren tarihî, siyasî ve sosyal olayları ayrıntılarıyla inceler. Bu unsurların bireyi, nesli ve toplumu her yönüyle etkilediği aşikârdır. Zira Türk edebiyatındaki devirlerin Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı, Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Milli Mücadele Dönemi Türk Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı... gibi adlandırılmasında devrin siyasi ve sosyal olaylarının ön planda olduğu görülür.

Edebî mekteplerin şekillenmesinde dönemin siyasi ve sosyal yapısı kadar sanatçıların mizaçları da önemlidir. Edebiyat tarihçileri, araştırmalarında etkin olan aydın ve sanatçıların düşünceleri ve mizaçlarını da ihmal etmezler. Toplumdaki değişimlere tepki göstermeyen insan sayısı azdır. Bilhassa aydınlar ve sanatçılar, ülkesinde ve dünyada olup bitenler karşısında duyarsız kalmazlar. Ancak mizaçları gereği farklı tutum sergilerler. Mesela ortak kaderi paylaşan Namık Kemal (1840-1888) ile Ahmet Mithat Efendi'nin (1844-1913) olaylar karşısındaki tepkileri farklılık gösterir. Zira zevkleri, üslupları ve olaylar karşısındaki tutumları farklıdır. Bunun sebebini sanatçıların yetişme tarzlarında arayabiliriz. Zira Namık Kemal, bir paşa torunu; Ahmet Mithat ise bezzâzın oğludur. Biri özel hocalardan dersler alırken diğeri Vidin'de memur ağabeyinin yanında eğitimini sürdürür, hatta

Türk Edebiyatında Ara Nesil

tamamlamadan İstanbul'a dönerek çıraklık yapar. Biri "Bey" diğeri "Efendi" olarak yetişir. Yani birisi olaylara "Bey" diğeri ise "Efendi" olarak bakar.

Mehmet Kaplan, Tanzimat'tan sonra Batı tesirinde gelişen edebî devirlerin oluşumunda etkili olan siyasi ve tarihi olayları bir kenara bırakarak edebiyatın ve edebiyatçıların karakterlerini dikkate almak suretiyle dönemi kendi arasında üçe ayırır:

"1-Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa'nın temsil ettiği politik ve sosyal fikirler devri.

2-Abdülhak Hamid ve Recâizade Ekrem'in ifade ettikleri romantik büyük ihtiras ve ıstıraplar devri.

3-Ara Nesil, eserlerinde kendini gösteren günlük, küçük hassasiyetler devri (realizm)." (Kaplan, 1987: 13)

Mehmet Kaplan'ın yaptığı tasnifte dikkatleri en çok üçüncü sırada yer alan "Ara Nesil" ifadesi çeker. Zira ilk iki sırayı oluşturan Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı üzerinde çok kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Ara Nesil diye ifade edilen dönem üzerinde ise fazlaca durulmamıştır. Biz de bu çalışmamızda "Ara Nesil" olarak edebiyatımızda yer alan dönem hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

Ara Nesil Hakkında

Batı tesirinde oluşan edebiyatımızın ilk devreleri hakkında geniş çalışmalar yapılmıştır. Ancak Mehmet Kaplan'a gelinceye kadar Tanzimat'la Servet-i Fünun devri arasında yer alan nesle isim bile verilmediği görülür. Edebiyatın ilk iki dönemi hakkında geniş çalışmalar yapan Kaplan, bu iki devir arasında yer alan yazarlara "Ara Nesil" adını verir. Yıllar sonra Ara Nesil yazarlarından Nabizade Nazım hakkında doktora çalışması yapan Himmet Uç, bu nesil için Mehmet Kaplan'a yakın bir ifade kullanarak "Ara Dönem" edebiyatçıları der. (Uç, 2007: 16) Necat Birinci de Nabizade üzerine yaptığı çalışmasında, söz konusu nesli "Arayışlar" devri sanatçıları olarak niteler. (Birinci, 1987: 5) Ara Nesil şairi Mehmet Celâl'in "Küçük Gelin" adlı eserini yayıma hazırlayan M. Fatih Andı ise bu neslin üstlendiği aktarıcılık görevini hatırlatarak dönem yazarlarına "Aktarıcı Nesil" tabirini kullanır. (Andı, 1995: 3)

Servet-i Fünun dönemi Tanzimat'ın ikinci nesli Hamid ve Ekrem'den sonra başlatılır. Oysa Servet-i Fünun'dan önce, eserleriyle edebiyatımıza yön veren ve aktarıcılık rolü üstlenen Ara Nesil yazarları vardır. Birol Emil, Ömer Faruk Huyugüzel, Necat Birinci, Hasan Akay... gibi alanın önemli araştırmacıları Mehmet Kaplan'ın bu nesil hakkında verdiği bilgileri olduğu gibi kabul eder. Çok genel anlamıyla bu neslin, Tanzimat edebiyatının ikinci devresiyle Servet-i Fünun arasında bulunduğu, kendinden sonrakileri de çeşitli yönleriyle etkileyen ve tamamlayan bir yapıda olduğu kabul edilir. Ancak devirlerin oluşumunda sosyal ve politik olayların önemli olduğunu düşünen Orhan Okay, Ara Nesil'i hiç hesaba katmaz. Tanzimat edebiyatının I. ve II. devresinin birbirinin devamı intibasını uyandırdığını ve adını siyasi olaylardan aldıklarını vurgular. Gerçekte bu iki devrin arasında her hangi bir ilişki yoktur, edebî şahsiyetlerin karakterleri kadar, eserlerinin hususiyetleri de birbiriyle zıttır. Servet-i Fünun edebiyatı az veya çok

Ahmet İhsan KAYA

değişikliklerle, Tanzimat'ın ikinci devresinin uzantısı gibidir. Bu bakımdan Tanzimat devresini, edebiyat açısından, bugünkü gibi suni olarak ikiye ayırmak yerine, Tanzimat'ın ikinci devresi ile Servet-i Fünun'u, adına 'Abdülhamid Devri Edebiyatı' demek suretiyle bir bütün telakki etmek, sonra bu devreyi birbirinin devamı ve bazı farklılıkları olan iki edebiyat mektebi olarak değerlendirmek daha doğru olduğunu belirtir. (Okay, 1990: 10-11)

Kökleri biraz eskide olan Ekrem- Hamid- Sezai nesli, eserlerinin bir kısmını 1873-1877 yıllarında verir. Bu yıllarda bazı gençler de çeşitli türlerde eserler vermektedir. Bu gençler eserleriyle edebiyatımıza zenginlik katmış olsalar da Ekrem ve Hamid'in gölgesinde kalırlar. Ara Nesil olarak adlandırılan bu gençlerin etkin olduğu yıllar iki üç yıllık zaman aralıklarıyla 1873-1874-1875 ile 1895-1896 yılları arasında olduğu belirtilir. Mehmet Kaplan'ın bu nesle ortalama yirmi yıllık ömür biçmesi ve Servet-i Fünun'un 1876 yılında başlatılması dikkate alındığında Ara Nesil'in aktif olduğu yılların 1875 ile 1895 arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Bu neslin kimlerden oluştuğu sorusuna farklı cevaplar verilir. Mehmet Kaplan içlerinde Nabizade Nazım, Mehmet Ziver, Fazlı Necib, Mehmet Celal ve Mustafa Reşid gibi önemli sanatçıların da bulunduğu 25-30 kişilik bir yazar grubunun olduğunu söyler. (Kaplan, 1987: 22-23) M. Fatih Andı Ara Nesil şairi Mehmet Celal üzerine yaptığı çalışmada Kaplan'ın verdiği isimlere "Beşir Fuat, Andelip Faik Es'ad, Menemenlizade Mehmet Tahir, Tepedelenlizade Kamil, Müstecâbîzâde İsmet, Fatma Aliye Hanım, İbnür-rifat Samih, Tevfik Lamih, Recep Vahyi, Halil Edip, Ahmet Rasim, Nigar Hanım ve Faik Reşad..." gibi şahısları da ekler. (Andı, 1995a: 6) Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Zeynep Kerman'ın hazırladığı Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi'nde yazar kadrosuna başka isimlerin eklendiği görülür. "Mihrünisa Abdülhak Hamid, Abdülkerim Sabit, Abdulhalim Memduh, A. Nazım, Ali Ulvi, Kâzım, Ali Galip, Baki, Sadi, Muallim Naci, Hüseyin Rahmi, Ebubekir Hazım, Ali Kemal, Şeyh Vasfi, Elhac İbrahim ve M. Nuri..." (Kaplan, Enginün 1989: 193) Mahmut Babacan'ın "Ara Nesil'de Tenkit" konulu doktora çalışmasında sadece "tenkit faaliyetiyle meşgul olan elli dokuz isim vermesi," bu nesli oluşturan şahıs kadrosunun bilinenden çok daha geniş olduğunu gösterir. (Özarıslan, 1996: 193)

Ara Nesil'de Edebî Türler Üslup ve Duyuş Tarzı

Türk tarihinin son iki yüz yılında büyük arayışlar ve hızlı değişimler yaşanır. Tüm kurumlarıyla Batı eksenli bir değişim yaşayan toplum, yöneticisi ve aydınlarıyla kendini bir kargaşanın ve aynı zamanda bir dizi yeniliklerin içinde bulur. Edebiyat da bu değişimden payına düşeni alır. Her şeyden önce Batı'dan yapılan tercümelemlerle yeni muhtevalar, değişik edebî türler ve şekiller, edebiyatçıların gündemine oturur. Bu hareketlilik Türk edebiyatına canlılık kazandırdığı gibi birçok problemi de beraberinde getirir.

Ara Nesil yazarları Türk edebiyatı tarihinde problemlerin, toplumsal ve siyasal bunalımların yaşandığı bir zaman diliminde sahneye çıkar. Bu yönüyle talihsizlik yaşayan genç yazarlar, kendilerine örnek aldıkları Tanzimat'ın ikinci dönem yazarları gibi sosyal gayeden uzak ferdi duygu ve ıstırapları konu edinirler.

Türk Edebiyatında Ara Nesil

Oysa bu yıllarda toplumu her yönüyle etkileyen 93 Harbi denilen Osmanlı-Rus Savaşı yaşanır, ilk parlamentomuz Meclis-i Meb'usan kapanır, sancılı bir süreç başlar ve cemiyet bir sansür devresine girer. Okuyucuya sunulacak her türlü yazı, makale, kitap...vs. sansür heyetinin ve Maarif Nezareti'nin iznine tabi tutulur. Bu durum Tanzimat'ın II. Dönem, Ara Nesil ve Serveti Fünun yazarlarını derinden etkiler ve onları ferdi konularda eserler vermeye zorlar. Yeni Türk edebiyatında aşırı hassasiyet ve santimentalizm gibi konular tam manasıyla bu dönem yazarları tarafından kaleme alınır. (Okay, 1988: 29)

Ara Nesil sanatkarları, edebiyata ve özellikle şiire estetik bir varlık olarak bakar. Onu sadece edebiyat olarak ele alıp hem şekil hem muhteva yönünden güzelleştirmenin yollarını ararlar. Edebiyatı başka konular için bir araç olarak görmezler. Düşünce esaslarını doğrudan edebiyat, şiir ve şair gibi konular oluşturur. Edebiyatın temelini oluşturan bu meselelerle ilgili münakaşalar, edebî tenkitler önceki devreye nazaran çok daha ileri götürür. Zira bu dönemde en çok tenkit alanında eserler verilir. (Birinci, 2004: 25)

Dönemin siyasi-sosyal olayları ve devrin üç büyük şahsiyeti Ekrem, Hamid ve Sezâi Ara Neslin anlayışlarını, üsluplarını ve duyuş tarzlarını yakından etkiler. Dönem yazarlarının ana temasını ferdi duyuş ve ıstıraplar oluşturur. Bu duyuş tarzları o dereceye varır ki Mehmet Celal ve Mustafa Reşid gibi sanatçılar, kendilerinden sonra gelen Servet-i Fünun neslinde yaygın bir hastalık olan santimentalizmin göze batan öncülleri olurlar. Aynı duyuş tarzının tezahürü olarak, bu neslin nesir ve şiiri veremliler, hasta çocuklar, fakirler, aşk ıstırapı ile inleyenler, zaruret altında ezilmiş insanlarla dolar. (Kaplan, 1987: 23) Dönemin aşırı duygusallığına örnek olarak Mehmet Celal'in şair ve şiir tanımına bakmak yeterli olacaktır. Ona göre şair: "Mahzun çehresi solmuş, nur-ı zekâ neşreden gözlerine sirişk-i teessür dolmuş, ara sıra içini çeker, ekseriya zulmette, fırtınalı gecelerde bir mezarın mermerine dayanmış, elini başına koymuş, gâh bir necme bakar düşünür, gâh bir yaprak sadası duyar ağlar bir insan; tabiat tarafından bedbahtlığa mahkûm olarak dünyaya gelmiş, handesi iğbirar-ı girye içinde, giryesi tebessüm-i mükedderâne arasında meşhun bir talihsiz; baş dönmesine helecan-ı kalbe, mütemadiyen ağlamağa bazen düşünürken ansızın titremeye mübtela olmuş bir mahlûk-ı garib; gözyaşlarının iri damlalarını bir taş üstüne serpererek meçhul bir hisse tebaiyyet ettiğini lisan-ı hâl ile gösteren bir adam gördünüz mü işte o şairdir." (Andı, 1995a: 46)

Edebi mekteplerin karakterini, nesillerin duyuş tarzını ve üslubunu belirlemek için sadece dönemin siyasi ve sosyal yapısına değil aynı zamanda sanatçıların mizaçlarına da bakmak gerekir. Zira Tanzimat edebiyatında Hamid ve Ekrem, Milli Mücadele döneminde Ahmet Haşim gibi sanatçılar aktif politikanın içinde yer alacak mizaca sahip değildir. Buna benzer durum Tanzimat'la Servet-i Fünun arasında yer alan Ara Nesil yazarları için de geçerlidir. Mehmet Kaplan da Tanzimat'tan sonra oluşan dönem yazarlarını sınıflandırırken Tanzimat edebiyatının II. Devresi için "romantik büyük ihtiras ve ıstıraplar devri" Ara Nesil için de "günlük, küçük hassasiyetler devri" ifadesini kullanarak dönemin siyasi yapısını değil, şahsiyetlerin mizaçlarından gelen özelliklere dikkat çekmektedir.

Bu devirde dikkatleri çeken hususiyetlerden biri de basın hayatıdır. Basında siyasi ve sosyal konuların yasaklanması beraberinde şiddetli sansürü

Ahmet İhsan KAYA

getirir. Bu tutum sanatçıların duyuş tarzını etkilediği gibi gazetelerin basılmasını da zorlaştırır. Böylece matbuatta etkin olan gazeteler yerini dergilere bırakır. Bu dergilerin birçoğu Ara Nesil yazarları tarafından çıkarılır. Kaplan, 1880-1895 yılları arasında, yarısından fazlası edebiyatla ilgili olan elliden fazla derginin çıktığını söyler. (Kaplan, 1987: 23) Eski-Yeni Türk Alfabeli Basın Kronolojisi ve M. Orhan Bayrak'ın hazırladığı Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü'nde 1880 ile 1895 yılları arasında yüzün üzerinde gazete ve mecmua yayımlandığından bahseder. Çalışmamıza konu olan yıllarda okuyucuyla buluşan bu gazete ve dergilerin bazıları kısa ömürlü olmuştur. Dönemin gazete ve dergilerinin bazıları şöyledir: Âfâk, Âsâr, Berk, Ceridetül Hakâyık, Envâr-ı Zekâ, Fevâid, Gayret, Gülşen, Güneş, Hâver, Hazine-i Evrâk, Hazine-i Fünûn, Hizmet, Maarif, Malûmât, Manzara, Mekteb, Mir'at-i Âlem, Mirsad, Muhit, Musavver, Musavver Cihan, Mürüvvet, Nilüfer, Nokta, Pul Mecmuası, Resimli Gazete, Risâle-i Hafî, Sa'y, Sebat, Şafak, Şûle, Şûle-i Maarif, Terakki, Ümran'dır. Sayıları yüzü aşan dergilerden kısa ömürlülerin yanında Mizân, Saadet, Sabah, Tercüman-ı Hakikat... gibi önemli gazeteler de yer alır.

Ara Nesil'in genç yazarları bir önceki nesle göre yeniliklere daha açıktır. Çünkü Tanzimat devrinin birinci nesli adeta kendi kendini doğururken ikinci nesil, edebî türün ilk örneklerini birinci dönem yazarlarından alır. Ara Nesil ise kendilerine, fikirleri ve eserleriyle öncülük eden Tanzimat'ın birinci ve ikinci neslini tanır, onlardan dersler alır ve etkilenirler. Ayrıca bir önceki nesillere göre eğitim hayatlarında ve sosyal yaşantılarında da farklılıkların olduğu görülür. Neslin genç yazarları, "1860'dan sonra açılan yeni eğitim ve öğretim kurumlarında yetişirler. Düzenli ve disiplinli tahsil imkânı bulurlar. Okullarda, yabancı dil öğrenirler. Böylece Batı edebiyatını, özellikle Fransız edebiyatını bizzat Fransızca'dan okurlar. Batı edebiyatına yön veren akımları yakından takip etme imkânı bulmuş olurlar." (Birinci, 1987: 6) Aldıkları eğitim ve öğrendikleri, yabancı dillerle başta Fransızca olmak üzere Batı dillerinden, Arapça ve Farsça'dan tercümeler yaparlar. "1859'da Şinasi'nin ve Münif Paşa'nın Fransızca'dan yaptıkları tercümelerle başlayan faaliyet asıl gelişimini Ara Nesil döneminde idrak eder ve Servet-i Fünûn neslinin elinde başarılı örneklerine kavuşur." (Gariper, 2009: 115-119) İmkânları değerlendiren edebiyatçılar, daha önce gelen yenilikleri ve tercüme yoluyla edindikleri bilgileri özümser ve var olanı bir adım daha ileri götürürler. Böylece yeni türlerin, şekillerin ve temaların edebiyatımıza girmesine vesile olurlar.

Edebiyatımızın batılılaşmasına ve yenileşmesine önemli bir ivme kazandıran bu nesil, hemen her alanda "şiiir, mensur şiiir, roman, hikâye, tenkit, makale, deneme, edebiyat tarihi, hatta tiyatro türlerinde eserler verir. Bunlara, bu neslin lügat çalışmalarını, antolojilerini ve mektep kitaplarını da ilave etmek yerinde olur." (Özarlan, 1996: 195)

Edebiyatın kadim türü olan şiiir bu dönemde muhteva, şekil ve üslup yönünden değişmeye başlar. Serbest müstezat ve anjam bmanlı cümleler ilk olarak bu dönemde kullanılır. Klasik şiiirin vazgeçilmezlerinden terkipler, vezin ve kafiye kullanımı farklılaşır. Farklı duyuş ve düşünüş tarzları yeni imajlarla dile getirilir. Dönem şairleri bir yandan ince duyguları hissî bir söyleyişle ifade ederken diğer yandan hayatın basit ve yaşanan gerçeklerini ifade alanına taşır. Bu da insanın iç dünyasının ve tabiatın öne çıkmasını gerektirir. Şiiirin sentaksı değişmeye, diyalog

Türk Edebiyatında Ara Nesil

ve konuşma üslubu yaygınlaşmaya başlar. Bu tür ifadelerde şairane yüksek söyleyiş çoğu kez geri plana düşer, hayatın gerçekçi tarafı yansıtılmaya çalışılır. (Gariper, 2009: 120)

Muallim Naci, Ekrem ve M. Faik'in uyguladığı resim altında şiir yazma anlayışı Ara Nesil şairlerinde rağbet bulur. Bu tür şiirlerde daha çok tabiat tasvirlerine yer verilir. Resim altında şiir yazmayı dönem şairlerinden Mehmet Celâl ve Menemenlizade Mehmet Tahir Bey çok kullanır. Bir moda halini alan resim altında şiir yazma tarzı seleflerinden bir adım daha ileri götürülür, aynı tarz, halefleri olan Servet-i Fünun şairleri tarafından da kullanılır.

Dönemin siyasi-sosyal yapısı ve sanatçıların mizaçlarından dolayı genellikle ferdi konular işlenir. Konuların merkezinde aşk ve ölüm olmakla birlikte yalnızlık, hüznün, aşırı hassasiyetin bir yansıması olan ince hastalık verem gibi temalar işlenir. Ancak tercüme faaliyetleriyle edebiyat ufku genişleyen genç yazarlar, akla gelen her konuda şiirler yazmaya çalışır. Ara Nesil yazarlarının konu serbestliğine attıkları cesur adımlarla da şiirin konusu genişlemeye başlar.

Dönemde daha çok şiir türünde eserler verilir. Roman, hikâye, tiyatro, edebiyat tarihi... gibi alanlarda eserler verilse de bu türlere ilginin az olduğu görülür. Bunun yanında Fransız edebiyatından çok sayıda roman tercümeleri yapılır. Bu tercüme romanın edebiyatımıza girişinde ve yerleşmesinde büyük rol oynar. Ara Nesil'in hikâye ve roman türünde eser veren yazarları Mehmet Celâl, Nâbizâde Nâzım, Fatma Âliye Hanım, Mustafa Reşit, Halit Eyub gibi kişilerden oluşur. Tiyatroda Abdülhalim Memduh, Mustafa Nuri, Nâbizâde Nâzım, Mizancı Mehmet Murat'ı; edebiyat tarihinde ise Abdülhalim Memduh, Faik Reşat, Menemenlizade Tahir Bey... gibi isimleri sayabiliriz.

Ara Nesil'de Tenkit

Türkler yeni bir dine girerken yaşamlarına dair bazı hususiyetleri muhafaza etmiş olsalar da İslam dininin değerlerini -medeniyet, sosyal, siyasal, kültürel ve edebiyat alanında- tereddüt etmeden benimsemişlerdir. Edebiyatta divan geleneği benimsenerek asırlarca devam ettirilir. Ancak bu millet, yüz yıllar sonra siyasi, sosyal tüm şartların değişmesiyle yönünü Batı'ya çevirmiş ve kısa bir süre sonra da Batı'nın üstünlüğünü Tanzimat fermanıyla resmen kabullenmiştir. Yine aynı şekilde her alanda olduğu gibi edebiyatta da köklü değişimler yaşamıştır.

Toplum, her değişimde yeni duyuş tarzı, yeni zevkler ve farklı fikirler kazanır. Böylece toplumda zaten var olan zevkler ve fikirler yenileriyle çatışmaya veya polemiklere girer. Türk edebiyatında ilk polemikler divan edebiyatı ile yeni edebiyat taraftarları arasında yaşanır. Klasik edebiyatta eleştiri kültürü ve yeni edebi türler bulunmazken yeni edebiyat taraftarları ise bu unsurlarla tanışmış ve özümsemeye başlamıştır. Zira bizde edebiyat tarihi ve tenkit Tanzimat'tan yirmi beş otuz sene sonra doğmuştur. Bu tarihten sonra tek seslilik bozulmuş, yeni edebi türlerle asırlardır süren şiirin hâkimiyeti sarsılmaya başlamıştır. Aydınların bir kısmı eskiyi savunurken diğerleri de geçmişi yargılayıp yeni edebiyatın temelini atmışlardır. (Erbay, 1997:410)

Ahmet İhsan KAYA

Tanzimat'ın ilk tenkitçileri Batı edebiyatının üstünlüğünü her yönüyle kabul ederken eski edebiyata dair değerleri de kökten reddederler. Ancak Tanzimat'ın ikinci kuşak sanatçıları birincilere nazaran Batı edebiyatını yakından tanır ve meselelere daha geniş açıdan bakmaya başlar. Zamanla eski edebiyatı yok saymakla batılı bir edebî ekol oluşturulamayacağı kanaatine varırlar. Zira Türk edebiyatı tarihi dikkatle incelendiğinde “görülür ki 1890'lı yıllarda münekkitlerin divan şiirine dair bütün meselelerde, Tanzimat'a nispetle daha objektif ve hakkı teslim eden bir tavır sergiledikleri görülür.” (Erbay, 1997:410) 1890'lı yıllarda daha çok Ara Nesil'in genç yazarları eserler verir.

Ara Nesil tenkidini sağlıklı değerlendirmek için devrin genel özelliklerine bakmak gerekir. Yukarıda bahsedildiği gibi dönemin siyasi otoritesi ve içe kapalı sanatçıların varlığı nedeniyle basın hayatındaki sosyal meseleler, yerini edebi tartışmalara bırakır. Bunun üzerine basında önemli yeri olan gazeteler de yerini dergilere bırakmak zorunda kalır. Yani bir bakıma siyasi-sosyal meselelerle sanat ve edebiyat meseleleri yer değiştirir. Türk edebiyatının hızlı bir değişim sürecine girdiği bu yıllarda “Ara dönemde edebiyatımızın en dikkati çeken hadisesi Muallim Naci Efendi ile Recaizade Mahmut Ekrem Bey'in münakaşası olur.” (Uç, 2007: 16) Batı'dan alınan yeniliklere, yapılan çevirilere ve özellikle roman türüne karşı tenkitler değişik boyutlar kazanır. Bu değişim, matbuat çevresinde farklı düşüncelere yol açar. Dönem yazarlarındaki farklı düşünceler nedeniyle en fazla eleştiri yazılarına yer verildiği görülür.

Divan edebiyatı üzerine yapılan tartışmalar, en çok 1860-1900'lü yıllarda olur. Tartışmalar genel anlamda edebiyat, dar anlamda şiir ve şiirin çeşitli meseleleri üzerinde olur. Divan edebiyatına dair tenkit, değerlendirme ve tartışmalar, bu edebiyatın hemen hemen bütün unsurlarına yöneltilir. Aslında Tanzimat'tan sonra divan şiiriyle ilgili münakaşa, değerlendirme ve tenkitlerin temelinde yatan esas mesele, zevk ve üslûp problemidir. (Erbay, 1997: 6).

Vezin, kafiye, dil, üslûp üzerine çeşitli fikirler ileri atılırken yeni bir şiir dili ve şiir cümlesi aranmaya başlanır. Mısra ya da beyte bağlı şiir sentaksı terk edilirken Batılı nazım şekilleri kullanılmaya başlanır. Klâsik nazım şekillerinin üzerinde çeşitli değişiklikler yapılır. Serbest müstezat ve Batı'dan gelen sone kullanılmaya başlanır. Vezin üzerindeki tartışmalar yeniden alevlenir. Bir yandan da hece vezni reddedenler çıkar. (Birinci, 2004: 26)

Dönem üzerinde yapılan çalışmalarda dikkatleri devrin yapısından çok Recâizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci'nin yanında Menemenlizâde Mehmet Tahir ile Beşir Fuat'ın da katıldığı tartışmalar çeker. Aslında “Recâizade Ekrem ile Naci arasındaki şahsi anlaşmazlıktan doğan, hakikatte ciddi bir fikir anlaşmazlığına dayanmayan münakaşalar çevresini genişletmiş, o devir edebî neslinin ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. Naci'nin etrafında Ukkâz-ı Osmanî adı ile toplanan zümre, Saadet gazetesinde birbirlerine nazire gazeller neşrederken, buna karşılık İzmir'de Ukkâz-ı Şübban namıyla Ali Kemal, Ali Ferruh, Abdülhalim Memduh, Tevfik Nevzad, Halid Ziya, Hizmet gazetesinde aynı tarz manzumeler yazmaya başlamıştır.” (Tansel, 1953: 174)

Edebî tartışmalar başlangıçta önemli bir zemine oturmasa da edebiyatımıza giren yeni türler ve şiirin yapısıyla ilgili yenilikler Türk edebiyatındaki tenkite yeni bir boyut kazandırır ve farklı yönlerde vuku bulan kalem kavgalarına sahne olur.

Türk Edebiyatında Ara Nesil

Bazı Ara Nesil yazarları, dönemin üstatları olan Recaiâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit'i takip eder. Eserlerinde bu iki büyük şair gibi ferdi konuları işler hatta bu konular onlarda aşırı hassasiyet derecesine varır. Bu anlayış Servet-i Fünun nesline de miras olarak aktarılır. "Mehmet Celâl ile Mustafa Reşit Servet-i Fünun edebiyatında yaygın bir hastalık halini alan santimentalizminin göze batan öncülerindedir." (Kaplan, 1987: 10) Sanatçılar bu yıllarda daha çok romantizmi tercih eder. Ancak diğer taraftan realizme geçiş çabaları da dikkatlerden kaçmaz. Özellikle edebiyat dünyasında Menemenlizâde Mehmed Tahir'in romantizmi, Nâbizâde Nâzım'ın realizmi ve Beşir Fuad'ın natüralizmi savunan yazıları yer almaya başlar.

Ara Nesil yazarları aynı düzeyde eğitim aldıkları ve ortak kültürde yetiştikleri halde birlikte hareket edemezler. Zira onlar, topluluk oluşturacak birlikteliğe ve etrafında toplanacakları -Servet-i Fünun gibi- bir dergiye sahip olamamışlardır. Bir edebi mektep olmadıkları için ortak hareket etme bilincine de ulaşmamışlardır. Bunun için dönemin en popüler konusu olan eski ile yeni edebiyat tartışmalarında da ortak tutum gösterememişlerdir. Zira bu konuda devrin yazarlarını üçe ayırabiliriz. İlki, geçen asrın sonlarında bizde, husûsiyetle imparatorluğun kültür merkezi durumunda olan İstanbul'da muhafazakârlar (eski taraftarları), ikincisi "mutavassıtın" grubuna dâhil olanlar üçüncüsü de "yenilikçiler"den oluşmaktadır. (Aktaş, 1980: 71) Dönemin tenkitleri üzerine çalışan Himmet Uç da Şerif Aktaş gibi aynı sınıflandırmayı yapar. Aktaş tarafsız kalmaya çalışan yazarlara "mutavassıtın" ismini verir. Çalışmasını "mutavassıtın"ler üzerinde yoğunlaştıran Uç ise "mutavassıtın" yerine "ılımlılar" terimini kullanmayı tercih eder. (Uç, 1990: 2). Bu çalışmalar göstermektedir ki dönemin tenkit yazılarında Ekrem'in yanında yer alan yenilikçiler ve Naci'nin yanında yer alan eski edebiyat taraftarının dışında dikkatleri iki grup arasında kalan ılımlılar çeker.

Ara Nesil yazarlarından Şeyh Vasfî, Hoca Hayret Efendi, Elhac İbrahim Efendi, Mehmet Salahî, Ali Ruhî ve Muallim Feyzi gibi yazarlar eski edebiyatı savunurlar. Bu yazarlar divan edebiyatı üslup ve zevkine devam etme gayretindedir. "Bir bakıma bunların muhatabı, geniş manasıyla Tanzimat'tan evvelki hayat tarzını sürdürmek için gayret sarfedenlerdendir. Giyinişleri, insanî münasebetleri, hatta kâinata bakışları o zevkin devamıdır. Ancak hareket ve heyecan kabiliyetini kaybetmiş olan bu zevki devam ettirmeye çalışanlarda bariz şekilde dağınıklık, bir derbederlik görülür. Bunun sebebini içtimaî yapıda meydana gelen değişiklik ve zevkte görülen çözülmeye aranması gerekir." (Aktaş, 1980: 71-72) Klasik edebiyatın yıprandığı, yeni edebiyatın yerleşmeye başladığı dönemde eserler veren bu yazarların sanat ve estetik yönleri bir hayli zayıftır. Eski edebiyat savunucularının çabaları cılız birer sestem ibaret kalır.

Genç yazarlardan bir kısmı da eski edebiyatı savunanların aksine Batılı zevki ve duyuş tarzını benimser. Var olan edebiyatın şekil ve muhtevası yerine yeni bir duyuş tarzının filizlenmesini isterler. Bu yazarlar diğerlerine göre daha şanslıdır çünkü kendilerine öncülük eden Recaiâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit gibi güçlü kalemler vardır. Yeni edebiyatın teorisini kuran Ekrem ve yeni anlayışı tarzını bizzat fiiliyata döken Hamit, eserleriyle devirin üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Kısacası dönemin tüm şartları yeni edebiyatı savunan yazarların rahat hareket etmelerine müsaitti. Fakat bu yenileşme çabaları ne kadar ileri

Ahmet İhsan KAYA

seviyede yürütölmek istense de klasik edebiyatın hayal dünyasından bütünüyle uzaklaşamaz ve yeni bir edebiyat ortamını kurmayı başaramazlar. Hatta çoğu kere eski ile yeni edebiyat arasında gel-gitler yaşarlar. Tanpınar'ın da ifade ettiğı gibi devrin bir özelliğı olan dualiteyi sürdürürler. “Denilebilir ki bu dönemde eski, yeninin peşini hiç bırakmaz. Edebiyatımızda yeninin başlangıcından Servet-i Fünun'a kadar eski ile yeni hep içiçe birlikte yürüyecektir.” (Gariper, 2005:113)

Kronolojik olarak Tanzimat Edebiyatı ile Servet-i Fünun arasında yer alan Ara Nesil yazarları, çoğunlukla fiilen ve fikren eski ile yeni edebiyat arasında ikileme düşer. Devrin bazı yazarları ise ne eskinin ne de yeninin yanında yer alır, ikisinin ortası olan ılımlı bir yol seçer. Mutavassıfın olarak adlandırılan bu yazarların durumunu en iyi Mehmet Celal'in açıklamalarında bulabiliriz. Mehmet Celal, divan şiirini “ihtiyar”, Servet-i Fünun şiirini de “genç” bir insana benzetir. Divan ve Servet-i Fünun şiirlerinin ortak tarafı, birisinin yaşlı olmasına karşılık ölmeye meyletmesi, diğersinin genç olmasına karşılık ‘teverrümün dest-i âhenini altında kıvrıyor, ölüyor.’ Diyerek her ikisine de eşit bir mesafede kalmayı yeğlediklerini belirtir. (Erbay, 1997: 420)

Mutavassıfın grubuna giren yazarlar, Ekrem'den çok Muallim Naci'ye yakındır. Çünkü Naci, milli bir söyleyiş ve terkip arayışı içine girmiştir. Ona göre Doğu-Batı ayrımı yapmadan ve taklide düşmeden diğers edebiyatlardan da faydalanmak gerekir. Bu nedenle bazı genç yazarlar, Batı edebiyatından gelen yeniliklere açık olmakla birlikte Divan edebiyatı geleneğine bağı kalırlar. Bir bakıma eskinin üzerine yeni unsurları ekleyerek eskiyi kendi içinde yenileme çabasına girerler. Bu durum özellikle Ahmet Rasim'de ve Ali Kemal, Recep Vahyî gibi yazarlarda daha da belirginleşir. Batılılar gibi düşünüp Türkler gibi yazmayı, sosyal araştırmalarımıza, adet ve geleneklerimize uygun bir edebiyat oluşturmayı düşünürler. Avrupaî tarzda tenkit yazılarını kaleme almaları, ılımlı görüşleri ve milli anlayışı dillendirmeleri nedeniyle Türk edebiyatında önemli bir konuma oturmuşlardır. (Gariper, 2005:112)

Sonuç

Türk edebiyatı tarihinde Ara Nesil yazarlarının edebî nesiller arasında önemli fonksiyonu olmasına rağmen ikinci sınıf yazarlarımız arasında yer almaları dikkat çekicidir. Zira dönemin genç yazarları, sanat yaşamlarını bütünüyle Abdülhamid döneminde geçirir. Türk edebiyatı tarihinde çok önemli yeri olan Tanzimat'ın ikinci devri ile Servet-i Fünun arasında sahneye çıkışları da neslin karakter oluşumunda önemli bir etkidir. Gençler, nitelikli eserler vermeye başladığı yıllarda ne yazık ki kendilerini edebî tartışmaların içinde bulurlar. Hal böyle olunca yazarların bir kısmı devre şekil veren Rezaizâde Mahmud Ekrem'e yaklaşırken diğers kısmı da edebiyatta yeniliğı kabul etmekle birlikte dil ve zevk bakımından geleneğe bağı kalan Muallim Naci'nin etkisi altına girer. Genel anlamda Tanzimat'la Servet-i Fünun nesli, dar anlamda güçlü kalemleri olan Ekrem ile Naci arsında sıkışır kalırlar. Ara Nesil mensupları kendilerini âdeta iç içe geçen iki edebi kuşatma arasında bulur. Döneme bu yönüyle bakıldığında söz konusu nesle “kuşatılmış nesil” demek daha yerinde bir ifade olacağı kanaatindeyiz.

Türk Edebiyatında Ara Nesil

Türk edebiyatının yenileşme sürecinde büyük işler yapan bu nesil, kendinden önceki nesli ve etkisinde kaldığı Ekrem ve Naci gibi sanatçıları aşma ve daha etkin olma yolunda ciddi girişimlerde bulunamazlar. Ne bir dergi etrafında toplanma gayreti gösterir, ne de topluluk oluşturma yolunda kapsamlı çalışmalarda bulunurlar. Aslında bu tür çalışmaları yapacak fırsatları da olmamıştır. Zira neslin önde gelen simalarının birçoğu ya çok kısa ömür yaşar, ya da bohem bir hayat sürer. Devrin en etkili kalemlerinden olan ve üzerinde birçok çalışmalar yapılan Nabizade Nazım (1863-1893), otuz yaşında vefat eder. Mehmet Celal (1867-1912), kırk beş yaşında, Menemenlizâde Mehmet Tahir (1862-1903) kırk bir yaşında, Beşir Fuat (1852-1887) otuz beş yaşında, çalışkanlığı ve beş yabancı dil bilmesiyle edebiyatımızda gelecek vaat eden ve kısa sürede on beş eser bırakan Halit Eyub yirmi dört yaşında dünyadan ayrılır. Hayatlarının baharında eserler vererek Türk edebiyatında yer edinen nesil yazarları biraz daha yaşamış olsaydı edebiyat tarihimiz farklı boyutlar kazanabilirdi.

Tarihin kilometre taşlarından olan her nesil gibi, edebiyatımızın Ara Nesli de Türk edebiyatı tarihinde üzerine düşen görevi yerine getirir. Bu dönem yazarları, önceki nesillerden aldığı bilgi ve deneyimlerle kendine şekil verirken, kendinden sonra gelen (1896-190) kısa fakat etkili bir çalışma gösteren Servet-i Fünun nesline ışık tutarak daha köklü ve sağlam bir zemine oturmasını sağlar. Şunu vurgulamak gerekir ki dönem yazarları için “Ara Nesil” kavramını kullanmak onların arada kalmış, ne yapacağını şaşırılmış birer sanatçı oldukları anlamına gelmediğini bilmek gerekir. Zira yeni fikirleri ve eserleriyle Servet-i Fünun’da olgunlaşan yeniliklerin asıl başlatıcısı ve uygulayıcısı Ara Neslin yazarlarıdır.

Ara Nesil yazarları, yeni türlerin benimsenip adım adım millileşmesinde ilk tepkiyi göstermeleri bakımından önemlidir. Eskiye tamamen reddetme veya yeniye olduğu gibi kopyalama anlayışından ziyade meselelere Avrupalı tarzda bir tenkit anlayışıyla yaklaşırlar. Bu süreçte edebiyatımızda yeni hayat bulan türlerden tenkit, kişisel intibalara dayanan, sübjektif yapıdan kurtulup daha olgun bir yapıya ulaşır. Hem Doğulu hem de Batılı şahsiyetler hakkında yazılan tenkitlerde eser, kişi ve sosyal yapı dikkate alınmıştır. Türk edebiyatı tarihinde edebi akımlarla ilgili ilk makaleler de bu nesil yazarları tarafından verilmiştir.

Çok yönlü ve geniş bir yazar kadrosuna sahip olan bu nesil hakkında tutarlı, net ve geniş bilgiler elde edebilmek için dönemin bugüne kadar yapılmış çalışmalar dışında daha geniş ve ayrıntılı çalışmalarla ele alınması gerekmektedir. Ayrıca yapılanlar kadar, yapılmak istenenler de dönemlerin ve kişilerin aydınlatılması açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

Aktaş, Şerif. (1980), “Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonunda ‘Mutavassîtin’ Grubun Edebi Düşüncesi Hakkında”, Birinci Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri, Tebliğler, İstanbul.

Andı, M. Fatih. (1995a), *Ara Nesil Şairi Mehmet Celal: Hayatı-Görüşleri-Şiiri*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ahmet İhsan KAYA

- Bayrak, M. Orhan (1994). *Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü*, Kül Yayınları, İstanbul.
- Birinci, Necat (1987). *Nabizâde Nâzım*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Birinci, Necat. (2004), “Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı”, *Milli Eğitim dergisi*, S.163, s.25-26
- Erbay, Erdoğan. (1997), *Eskiler ve Yeniler Tanzimat ve Servet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Akademik Araştırmalar, Erzurum.
- Gariper, Cafer. (2009), “Ara Nesil”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, (Editör) Ramazan Korkmaz, Grafiker Yayınları, Ankara, s.109-120.
- Kaplan, Mehmet. (1970), *Nesillerin Ruhu*, Hareket Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet. (1987), *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet, Enginün İnci, Emil Birol, Kerman Zeynep (1989), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, C. IV*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Mehmet Celâl. (1995), *Küçük Gelin*, (Yay. Hazırlayan) ANDI, M. Fatih, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Okay, M. Orhan. (1988), *Servet-i Fünun Şiiri*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Okay, M. Orhan. (1990), *Tanzimat Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Özarslan, Ersin. (1996) “Edebiyatta Nesil Meselesi ve Ara Nesil” *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S.25/4, s. 187-200
- Tansel, F. Abdullah. (1953), “Muallim Naci ile Recâizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebi Hadiseler”, *Türkiyat Mecmuası*, 1951-1953, C. X , s.159-200
- Tural, Sadık. (1993), “Yahya Kemal’in Arayışlarının Yol Açtığı Bir Edebî Topluluk: Nâyîler”, *Ölümünün 25. Yılında Yahya Kemal Beyathı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Uç, Himmet. (1990), *İlmîliler ve Edebi Tenkit*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Uç, Himmet. (2007). *Şair ve Romancı Nabizade Nazım*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Wellek R., Warren A. (1983), *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Akademi Yayınları, Ankara.